

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 21 december 2015

Mål nr

B 5187-14

KLAGANDE

K N P

Ombud och offentlig försvarare: Advokat E S

MOTPARTER

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. J L

Ombud och målsägandebiträde: Advokat M T

SAKEN

Falsk tillvitelse

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2014-09-30 i mål B 11510-13

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på följande sätt:

- a) Påföljden för K N P bestäms – med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket 2 brottsbalken – till skyddstillsyn. K N P ska följa den psykiatriska behandling som Kriminalvården bestämmer.
- b) Det skadestånd som K N P ska betala till J L bestäms till 42 640 kr. På beloppet ska ränta enligt 6 § räntelagen utgå från den 15 juli 2012 till dess betalning sker.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

Högsta domstolen förordnar att sekretessbestämmelsen i 35 kap. 13 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsätta att vara tillämplig för uppgifterna i intyget den 11 november 2014 från Capio Hjärnhälsan Nacka, i läkarintygen enligt 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. och i det rättspsykiatriska utlåtandet, vilka har förebringats inom stängda dörrar i Högsta domstolen. Sekretessförordnandet gäller med undantag för första sidan i läkarintygen enligt 7 § och i det rättspsykiatriska utlåtandet.

E S ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av K N P i Högsta domstolen med 55 568 kr. Av beloppet avser 40 271 kr arbete, 4 183 kr tidsspillan och 11 114 kr mervärdesskatt.

M T ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt J L i Högsta domstolen med 72 073 kr. Av beloppet avser 37 432 kr arbete, 11 949 kr tidsspillan, 8 277 kr utlägg och 14 415 kr mervärdesskatt.

Kostnaden för försvararen och målsägandebiträdet ska stanna på staten.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

K N P har yrkat att Högsta domstolen ska frikänna henne från ansvar och befria henne från skyldigheten att betala skadestånd. Hon har vidare yrkat att hon under alla förhållanden ska dömas till en icke frihetsberövande påföljd eller i vart fall till ett kortare fängelsestraff.

Riksåklagaren och J L har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund och frågorna i Högsta domstolen

1. K N P åtalades för flera fall av falsk tillvitelse enligt följande gärningsbeskrivningar.

K N P har den 2 respektive den 5 april 2012 i Polishuset i Stockholm sanningslöst tillvitat J L brottsliga gärningar genom att uppge till polisman vid upptagningen av anmälan om brott och i efterföljande förhör att J L utsatt henne för våldtäkt, misshandel och olaga hot vid upprepade tillfällen under tiden den 1 december 2011 till och med den 31 mars 2012 i Stockholm. Förfarandet fick till följd att J L blev misstänkt för grov våldtäkt och grov kvinnofridskränkning samt att förundersökning inleddes.

K N P har den 15 juli 2012 på Akutmottagningen för våldtagna kvinnor vid Södersjukhuset i Stockholm sanningslöst tillvitat J L brottsliga gärningar genom att oriktigt påstå till polisman vid upptagningen av anmälan om brott och i efterföljande förhör att J L utsatt henne för en grov våldtäkt den 14 juli 2012 i hennes bostad på

Celsiusgatan i Stockholm. Förfarandet fick till följd att J L blev misstänkt för försök till mord och grov våldtäkt. Förundersökning inleddes och J L anhölls i sin frånvaro för brotten den 15 juli 2012. Beslutet verkställdes samma dag och J L var frihetsberövad till den 17 juli 2012.

2. Tingsrätten dömde K N P för falsk tillvitelse enligt åtalet. Tingsrätten ansåg att brotten var av sådan art att starka skäl talade för att straffet skulle bestämmas till fängelse. Påföljden bestämdes efter beaktande av att hon vid tiden för gärningarna ännu inte hade fyllt 21 år till fängelse i fem månader. K N P förpliktades att betala skadestånd till J L med 57 640 kr, varav 50 000 kr avsåg kränkning.
3. Hovrätten har ändrat tingsrättens dom endast när det gäller påföljden och har bestämt fängelsestraffets längd till åtta månader. Hovrätten, som funnit att straffvärdet av gärningarna som utgångspunkt är högre än vad tingsrätten funnit, har i förmildrande riktning beaktat att K N Ps psykiska problematik har påverkat hennes förmåga att kontrollera sitt handlande. Hovrätten har vidare beaktat att hon ännu inte hade fyllt 21 år vid gärningstillfällena. Även hovrätten har anfört att brotten är av sådan art att det finns en särskilt stark presumtion för fängelse.
4. K N P dömdes efter hovrättens dom på nytt för flera fall av falsk tillvitelse som riktats mot en annan person än J L. Påföljden bestämdes till fängelse i sex månader. K N P har avtjänat fängelsestraffet och frigavs villkorligt i oktober 2015. (Se Stockholms tingsrätts dom den 24 augusti 2015 i mål B 12320-14.)
5. Frågorna i målet gäller dels om K N P ska dömas för de åtalade gärningarna, dels – om så ska ske – vilken påföljd som ska bestämmas för brottsligheten. Målet gäller också storleken på den kränkingsersättning som ska utgå vid en fällande dom.

Straffbestämmelsen om falsk tillvitelse

6. I 15 kap. 7 § brottsbalken angavs vid tiden för gärningarna att den som, i annat fall än som avses i bestämmelsen om falsk angivelse i 6 § samma kapitel, hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet sanningslöst tillvitar annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, döms för falsk tillvitelse till fängelse i högst två år, förutsatt att myndigheten har att uppta anmälan i en sådan sak. För brott som är ringa finns en lindrigare straffskala. (Bestämmelsens språkliga utformning ändrades den 1 januari 2015.)

7. Ansvar för falsk tillvitelse förutsätter att uppgiften lämnas till en myndighet som ska ta upp anmälan rörande sådant som uppgiften gäller. Gärningen är fullbordad genom att en sanningslös uppgift lämnas. Det krävs således inte att det genom det sanningslösa påståendet uppstår någon fara för att myndigheten ska vilseledas. Det förhållandet att uppgiften är osann ska vara täckt av gärningsmannens uppsåt. Det krävs däremot inte att han eller hon – till skillnad från vad som gäller vid falsk angivelse – har uppsåt att någon ska bli åtalad eller dömd till följd av uppgiftslämnandet. (Se Nils-Olof Berggren m.fl., Brottsbalken, 1 januari 2015, Zeteo, kommentaren till 15 kap. 7 §.)

Ska K N P dömas för falsk tillvitelse?

8. Av utredningen i målet framgår att K N P har lämnat de aktuella uppgifterna till polisen. Inget tyder på att polisen genom ledande frågor eller

på något annat sätt har bidragit till att uppgifterna har lämnats. Inte heller ger utredningen stöd för att uppgifterna tagits upp i anmälningar och i förhørsanteckningar till följd av missförstånd. Det är vidare klarlagt, bl.a. genom de uppgifter som K N P själv har lämnat, att samtliga påståenden om att J L ska ha begått brott har varit osanna. Det nu sagda innebär att de objektiva förutsättningarna för ansvar föreligger.

9. Frågan är därefter om dessa förutsättningar har täckts av K N Ps uppsåt.

10. K N P har uppgett att hon till följd av en allvarlig psykisk störning har lidit av vanföreställningar, vilka fått henne att tro att hon har upplevt det som hon angett till polisen. Hon har berättat att hon upplevt händelseförloppen så starka att hon har varit övertygad om att de hänt i verkligheten. Hon har därför menat att det inte har varit fråga om att hon har lämnat medvetet felaktiga uppgifter. Hon har även framfört att hon aldrig har haft för avsikt att anmäla J L för brott.

11. Kravet på uppsåt brukar formuleras som att gärningen ska ha utförts med vett och vilja; gärningsmannen ska i tillräcklig grad ha varit medveten om vad han eller hon gjorde. Det gäller i princip samma uppsåtskrav för psykiskt störda lagöverträdare som för andra. En psykisk avvikelse behöver inte utesluta uppsåt. Det kan dock vara svårare att bedöma uppsåtsfrågan i ett sådant fall än annars. Detta gäller särskilt om den psykiska störningen är allvarlig i den mening som avses i 30 kap. 6 § och 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken. (Se NJA 2004 s. 702 med där angivna hänvisningar.)

12. När det gäller K N Ps psykiska tillstånd består utredningen i målet bl.a. av ett rättspsykiatriskt utlåtande, två läkarintyg enligt 7 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. samt ett intyg från en specialist i psykiatri som K N P har haft kontakt med inom öppenvården. Enligt sistnämnda intyg kan K N Ps symtom beskrivas som psykotiska symtom i form av vanföreställningar samt berörings- och eventuellt synhallucinationer. Enligt intyget står det utom allt rimligt tvivel att patienten lider av en psykosjukdom. I det rättspsykiatriska utlåtandet, som inhämtades i det mål där K N P dömdes för ytterligare fall av falsk tillvitelse, och i läkarintygen görs dock en annan bedömning av hennes psykiska sjukdomstillstånd. Slutsatsen i det rättspsykiatriska utlåtandet är att K N P har begått de där aktuella gärningarna under påverkan av en psykisk störning som inte är en allvarlig psykisk störning och att någon sådan allvarlig störning inte heller har förelegat vid tiden för undersökningen. Enligt utlåtandet lider K N P inte av någon psykosjukdom.

13. Den utredning om K N Ps psykiska tillstånd som finns i målet ger sammantaget inte stöd för att hennes medvetenhet har varit nedsatt på ett sådant sätt att ansvar för uppsåtligt brott är uteslutet. Till detta kommer att hennes handlande framstår som adekvat såtillvida att hon har haft kontroll över vilka uppgifter som hon lämnat om en utpekad gärningsman. Hon avstod också, i vart fall under det inledande skedet av händelseförloppet, från att lämna uppgifter som hade kunnat medföra att denne enklare och snabbare kunde identifieras. Även den starka reaktion som hon uppvisade när hon förstod att polisen hade identifierat J L som den utpekade gärningsmannen ger ett tydligt stöd för att hon var medveten om att hon lämnade osanna uppgifter. Sammantaget leder det anförda till slutsatsen att K N P har begått gärningarna med uppsåt.

14. Det finns inte förutsättningar att tillämpa bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande i 15 kap. 14 § brottsbalken.

15. K N P ska därmed dömas för flera fall av falsk tillvitelse som begåtts under februari 2012 avseende uppgifter bl.a. om att J L har utsatt henne för våldtäkt och misshandel. Dessa uppgifter har lett till att förundersökning har inletts. Hon ska vidare dömas för falsk tillvitelse den 15 juli 2012 avseende uppgifterna om att J L utsatt henne för en grov våldtäkt, vilket medförde att han kom att frihetsberövas under mer än ett dygn misstänkt för försök till mord och grov våldtäkt.

Brottslighetens straffvärde

16. Straffskalan för falsk tillvitelse av normalgraden är fängelse i högst två år. I bestämmelsen anges inte några speciella omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

17. Enligt 29 kap. 1 § första stycket brottsbalken ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. I paragrafens andra stycke anges bl.a. att det vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft.

18. K N Ps brottslighet innebär att hon vid upprepade tillfällen till polisen har lämnat sanningslösa uppgifter som har innefattat mycket allvarliga anklagelser mot J L. Hennes uppgifter om de handlingar som J L skulle ha utsatt henne för har varit av sådant slag att de har medfört att förundersökning om brott har inletts i flera fall. Uppgifterna har dessutom lett till att J L har frihetsberövats till följd av gärningen den 15 juli 2012 och även utsatts för andra negativa effekter. Det samlade straffvärdet av hennes brottslighet får anses motsvara tio månaders fängelse.

19. Som en förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet ska enligt 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken särskilt beaktas om den tilltalade till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller någon annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande.

20. Som tidigare har berörts visar utredningen att K N P lider av en psykisk störning som dock inte är att se som en allvarlig störning i lagens mening. Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet uppfyller hon kriterierna för de psykiatriska diagnoserna patomimi (Münchhausens syndrom), emotionellt instabil (borderline) personlighetsstörning och histrionisk personlighetsstörning. Det finns skäl att utgå från att den psykiska störning som K N P lider av har medfört att hon har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande vid de i målet aktuella gärningarna. Detta ska beaktas i förmildrande riktning vid bedömningen av brottslighetens straffvärde.

21. Det föreligger inte några andra förhållanden som påverkar straffvärdet i försvårande eller förmildrande riktning (29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken).

Tillämpning av 29 kap. 7 § brottsbalken

22. K N P var under 21 år när brotten begicks. Viss nedsättning av ett eventuellt fängelsestraff ska därför ske med stöd av 29 kap. 7 § första stycket brottsbalken.

23. Med hänsyn härtill och till det som tidigare sagts om brottslighetens straffvärde skulle ett utdömt fängelsestraff uppgå till sex månader.

Allmänt om val av påföljd

24. Enligt 30 kap. 4 § brottsbalken ska rätten vid val av påföljd fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse får rätten beakta brottslighetens straffvärde och dess art och att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott.

25. K N P hade inte vid tiden för de nu aktuella gärningarna tidigare gjort sig skyldig till brott. Och straffvärdet av den brottslighet som hon har gjort sig skyldig till är inte så högt att det i sig motiverar ett fängelsestraff.

26. Avgörande för frågan om vilken påföljd som ska väljas är därför om brottslighetens art är av det slaget att det krävs att påföljden bestäms till fängelse.

Brottslighetens art

27. Uttalanden i lagförarbeten och avgöranden i praxis har utgjort grunden för att vissa brott har särbehandlats med hänvisning till deras art. Några sådana

uttalanden har inte gjorts när det gäller falsk tillvitelse. Inte heller finns det några avgöranden från Högsta domstolen som innebär att brottet ska anses utgöra ett artbrott. Detsamma gäller för brottet falsk angivelse.

28. Utrymmet för att genom rättsutveckling i praxis särbehandla ytterligare brottstyper med hänvisning till deras art är begränsat. De förhållanden som kan tilläggas betydelse vid en sådan särbehandling bör åtminstone delvis vara andra än de som inverkar på straffvärdet. Det kan bl.a. röra sig om svårupptäckta brott eller om en brottstyp som innefattar en samhällsfara som inte reflekteras på annat sätt vid påföljdsbestämningen. (Se NJA 2014 s. 559 p. 31 och 32.)

29. Riksåklagaren har hänvisat till det förhållandet att menedsbrott har bedömts vara ett artbrott med hänsyn till att brottet innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och påverkar möjligheterna att upprätthålla rättssystemets effektivitet och tillförlitlighet (jfr NJA 1996 s. 757 och NJA 1999 s. 561). Enligt riksåklagaren gör sig samma överväganden gällande när det gäller falsk tillvitelse. Riksåklagaren har också pekat på att falsk tillvitelse innebär att samhällets resurser omotiverat tas i anspråk.

30. I likhet med menedsbrottet kan falsk tillvitelse sägas syfta till att upprätthålla intresset av att korrekta uppgifter lämnas till de rättsvårdande myndigheterna. Ytterst är det statens möjligheter att fullgöra sina funktioner på det rättsliga området som skyddas. Vikten av att markera respekten för rättsväsendet framträder emellertid med särskild tydlighet när det gäller menedsbrottet. Detta brott utmärks av att gärningsmannen, efter att i domstol ha avlagt ed och erinrats om vikten av att tala sanning, ändå medvetet lämnar oriktiga uppgifter inför rätta. Även falsk tillvitelse ger många gånger tydligt

uttryck för bristande respekt för rättsväsendet och påverkar menligt rättssystemets effektivitet och tillförlitlighet. Det rör sig dock i regel inte om uppenbart lagtrots av samma slag som vid mened. Och risken för att den felaktiga uppgiften ska få allvarliga konsekvenser är typiskt sett lägre. Till detta kan läggas att det är en mängd situationer av varierande slag som kan falla under straffbestämmelsen om falsk tillvitelse. Sammantaget finns det inte tillräckliga skäl att särbehandla falsk tillvitelse med hänsyn till brottstypens art.

Påföljdsvalet i detta fall

31. Som framgått har K N P i tiden efter den nu aktuella brottsligheten på nytt dömts för falsk tillvitelse och påföljden har bestämts till fängelse i sex månader. Hon har avtjänat fängelsestraffet. K N P bör med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket 2 brottsbalken dömas särskilt för brottsligheten i detta mål.

32. Av det tidigare anförda följer att det inte är nödvändigt att påföljden nu bestäms till fängelse. Med hänsyn till K N Ps psykiska tillstånd bör i stället skyddstillsyn väljas. Det finns skäl att förena skyddstillsynen med en föreskrift om att K N P ska underkasta sig psykiatrisk behandling.

Skadestånd

33. J Ls yrkanden avseende ersättning för kostnader och för sveda och värk är numera vitsordade. Frågan gäller därför endast nivån på den ersättning för kränkning som K N P ska förpliktas att betala. Hovrätten har bestämt denna

ersättning till 50 000 kr i enlighet med vad J L har yrkat. Han har angett att beloppet avser den sammantagna kränkning som han har utsatts för till följd av gärningarna. K N P har vitsordat 25 000 kr som skälig ersättning.

34. Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ska enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen ersätta den skada som kränkningen innebär. De brott som grundar rätt till ersättning utmärks av att de innefattar ett angrepp på den skadelidandes personliga integritet.

35. Kränkningersättningen är avsedd att ge kompensation för känslor som den kränkande handlingen har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det föreligger en personskada. Ersättningen ska i huvudsak bestämmas efter objektiva kriterier. Utgångspunkten är den kränkande handlingens art och graden av allvar i den kränkning av den personliga integriteten som handlingen typiskt sett innebär. (Se NJA 2015 s. 86 p. 4–8.) Kränkningersättning avser, till skillnad från ersättning för personskada, i princip inte målsägandens efterföljande reaktioner på gärningen (jfr NJA 2007 s. 540).

36. Att bli utpekad som skyldig till allvarlig brottslighet är i sig ett angrepp på den personliga integriteten, som bl.a. menligt påverkar självkänslan hos den utpekade och leder till oro för ett skadat anseende. När brottsmisstankarna därtill medför att förundersökning inleds tillkommer rädslan och oron för att i förlängningen bli åtalad och kanske till och med oriktigt dömd. Detta kan förstärkas ytterligare om misstankarna leder till ett frihetsberövande.

37. J L har genom gärningarna utsatts för en påtaglig kränkning. Omständigheterna är dock inte sådana att ersättningen ska bestämmas till ett så högt belopp som hovrätten har gjort. Sammantaget bör kränkingsersättningen avseende den aktuella brottsligheten skäligen bestämmas till 35 000 kr. Det sammanlagda skadestånd som K N P ska betala till J L uppgår därmed till 42 640 kr.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Marianne Lundius, Kerstin Calissendorff, Göran Lambertz, Ingemar Persson och Anders Eka (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Karin Annikas Persson